

К. Б. Марисюк

доктор юридичних наук, доцент,
професор кафедри кримінального права і процесу
Національного університету “Львівська політехніка”, marysyuk@i.ua

В. С. Канцір

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри кримінального права і процесу
Національного університету “Львівська політехніка”, kancir_01@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ОСОБИ НЕПОВНОЛІТНЬОГО КОРИСЛИВОГО ЗЛОЧИНЦЯ

© Марисюк К. Б., Канцір В. С., 2019

Проаналізовано питання особливості особи неповнолітнього корисливого злочинця. Підсумовуючи викладене, констатовано, що проведення дослідження соціальної сутності особи неповнолітніх, які вчиняють корисливі злочини, показує, що негативні риси у таких осіб доволі різноманітні й виражені різною мірою. Водночас надзвичайно важливе виокремлення типових ознак особи неповнолітніх корисливих злочинців, оскільки це сприятиме чіткішому розумінню мотивації злочинної поведінки цієї групи населення, а відтак, зробить ефективнішими заходи з протидії вчиненню корисливих злочинів неповнолітніми.

Ключові слова: злочинець; особа злочинця; злочин; кримінальна відповідальність; право.

К. Б. Марисюк, В. С. Канцір

ОСОБЕННОСТИ ЛИЧНОСТИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНЕГО КОРЫСТНОГО ПРЕСТУПНИКА

Проанализированы особенности личности несовершеннолетнего корыстного преступника. В итоге констатировано, что проведенное исследование социальной сущности личности несовершеннолетних, совершающих корыстные преступления, показывает, что негативные качества у таких лиц весьма разнообразны и выражены в разной степени. В то же время чрезвычайно важным является выделение типичных признаков личности несовершеннолетних корыстных преступников, поскольку это будет способствовать более четкому пониманию мотивации преступного поведения этой группы населения, а следовательно, сделает более эффективными меры противодействия совершению корыстных преступлений несовершеннолетними.

Ключевые слова: преступник; личность преступника; преступление; уголовная ответственность; право.

K. B. Marysyuk

Department of Criminal Law and Procedure,
Lviv Polytechnic National University,
Sc. D., Doc.

V. S. Kancir

Department of Criminal Law and Procedure,
Lviv Polytechnic National University,
Sc. D., Doc.

FEATURES OF PERSONS OF AN UNLIMITED USE OF CRIME

The article is devoted to the analysis of the issues of the identity of a juvenile offender. Summarizing the above, it was stated that the study of the social nature of juvenile offenders who commit mercenary crimes shows that the negative qualities of such persons are quite

diverse and expressed in varying degrees. At the same time, it is extremely important to distinguish the typical features of juvenile offenders, as this will contribute to a clearer understanding of the motivation of the criminal behavior of this group of people, and, therefore, will make more effective measures to counteract juvenile delinquency.

Key words: criminal; criminal offender; crime; criminal liability; right.

Постановка проблеми. Зміни, що відбулися протягом останніх років у різних сферах суспільства, безпосередньо вплинули на динаміку злочинності, спричинивши негативні зміни в її кількісних і якісних характеристиках. Найвиразніше цей взаємозв'язок проявився у показниках індивідуальної правосвідомості, яка найтісніше пов'язана не тільки з економікою держави, а й з соціальною, культурною, політичною сферами суспільства.

Соціальні та економічні детермінанти, що породили особливості сучасної злочинності, спричинили негативні процеси і в злочинності неповнолітніх. Вона стає все диференційованішою, спеціалізується на найдохідніших видах злочинної діяльності, таких як крадіжки, грабежі та розбій. Нерідко неповнолітні вчиняють злочини, які раніше були притаманні переважно дорослим. Все це вказує на посилення корисливої спрямованості злочинності неповнолітніх і підвищення її професіоналізму.

Результати досліджень свідчать про те, що корислива мотивація злочинів, які вчиняють неповнолітні, останніми роками притаманна абсолютній більшості складів.

Реальне зростання корисливої спрямованості в злочинності неповнолітніх підтверджується і динамікою конкретних видів корисливих злочинів, їх значним збільшенням унаслідок економічних труднощів, зниженням життєвого рівня основної маси населення, втратою перспектив збереження звичних матеріальних і побутових умов.

Аналіз дослідження проблеми. До поняття “особа злочинця” звертались у своїх працях багато дослідників, серед яких особливо варто виділити В. Кудрявцева, Г. Мінковського, В. Бурлакова, М. Лунєєва та ін. Були й спроби виокремити специфічні риси саме особи неповнолітнього корисливого злочинця, проте їх важко назвати надто вдалимими, оскільки вони здійснювались лише у межах ширших наукових розвідок, тоді як самостійних досліджень питання особи неповнолітнього корисливого злочинця досі фактично не проводилось.

Мета статті. Автори не ставлять за мету абсолютно повно дослідити названі проблеми, оскільки це фактично й неможливо в межах такого короткого наукового дослідження, а лише роблять спробу привернути увагу до найхарактерніших прогалин у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Проблема особи злочинця належить до однієї з центральних і найскладніших кримінологічних проблем. Її вивчення є істотною передумовою успішного розроблення теорії попередження злочинів, оскільки саме особа є носієм причин їх вчинення. Тому можна сказати, що особа – основна і найважливіша ланка всього механізму злочинної поведінки. Ті її особливості, які породжують таку поведінку, повинні виступати безпосереднім об'єктом запобіжного впливу [1, с. 124].

Протягом всього існування кримінології як самостійної науки учасник злочинної діяльності привертав пильну увагу фахівців. Безумовно, об'єктом таких досліджень були й особи, які вчинили корисливі посягання. Однак багато кримінологів вважають, що досі “... особа корисливого злочинця (як, відтак, і корислива злочинність загалом) в якості самостійної і цілісної проблеми в кримінології розглянута недостатньо” [2, с. 9].

Завдання дослідження характеристики особи неповнолітніх, які вчинили корисливі злочини, – визначення якостей і властивостей, що відрізняють їх від однолітків законослухняної поведінки. У зв'язку з цим принципове значення, як зазначає І. Волгарьова, має питання про роль загальновікових особливостей у правопорушувальній поведінці неповнолітніх [3, с. 475]. Як відомо, досліджуваному віку притаманні неповнота сформованості власних моральних установок, недостатність життєвого досвіду, підвищена емоційність, навіюваність, залежність поведінки від оцінок най-

ближчого оточення. Розгляд вікових особливостей як власне криміногенних, здатних породити корисливу злочинну поведінку, безпідставний, оскільки відповідні якості характерні для вікової групи загалом, а злочини вчиняють далеко не всі її частини. Визначальну роль у цьому відіграє сформована система цінностей особи, власна соціальна практика, зразки поведінки, засвоєні в сім'ї та найближчому оточенні. А притаманні особливості можуть лише посилювати значення впливів середовища, оскільки внутрішня сфера особи ще не сформована остаточно.

Значення викладеного в профілактичній діяльності надзвичайно велике, характеристики особи і її поведінки, притаманні “важкому” віку, не зникають самі по собі, з переходом до іншої вікової групи. Негативні особистісні прояви в цьому віці вимагають виховного впливу. Однак вони ще не настільки стійкі, не переросли, як правило, в особистісні установки і їх легше, ніж в більш зрілому віці, змінити за допомогою відповідного виховного і соціалізуючого впливу [3, с. 476].

Переходячи безпосередньо до аналізу структури особи неповнолітнього корисливого злочинця, зазначимо, що, за нашими даними, переважна їх більшість (91 %) є особами чоловічої статі.

Психологічні особливості дівчат (підвищена емоційність, вразливість тощо), як справедливо зауважує А. Ільяшенко, накладають певний відбиток на мотивацію їхньої злочинної діяльності. Наші дані показують, що дівчата, на відміну від юнаків, на 18,4 % рідше прагнуть в результаті злочинної діяльності до збагачення, в 3,5 рази частіше, ніж юнаки-злочинці, здійснюють злочинні акти через почуття помсти, утричі частіше через почуття помилкового товариства, набагато частіше – через почуття заздрості [4, с. 14].

Крім наведених кількісних відмінностей, у мотивації злочинної діяльності неповнолітніх різної статі спостерігаються і якісні відмінності. Наприклад, у дівчат, які вчиняють корисливі злочини, корисливі мотиви “в чистому вигляді”, будучи майже єдиними спонукальними причинами під час скоєння злочинів для юнаків, є не завжди, і часто витісняються іншими мотивами. Корисливі посягання дівчат у багатьох випадках зумовлені не бажанням розбагатіти, а почуттям помилкового товариства, бажанням утвердити свій авторитет. Навіть такі далекі від корисливих злочинів мотиви, як ревності, злість і помста, доволі часто виявляють у дівчат, які здійснюють крадіжки чужого майна. У таких випадках відбувається своєрідна зміна свідомості щодо вчиненої дії: предмет крадіжки має другорядне значення для злочинниці, головна для неї мета – спричинити неприємність суперниці [4, с. 14].

Серед ознак, що характеризують осіб, які вчинили злочини, важливе значення має вік. Як відомо, він багато в чому визначає соціальний стан людини в суспільстві, впливає на коло її інтересів і потреб, життєві установки і ціннісні орієнтації. У науковій літературі багато разів відзначено певний зв'язок віку із характером злочинів та кримінальною активністю злочинців. Ще 1924 року М. Геденов писав: “Ми вважаємо, що вважати вік однією з причин злочинності було б занадто сміливо і ризиковано, але все ж не можна не помітити певного взаємозв'язку між ними, завдяки чому можна говорити про тяжіння того чи іншого виду злочинності до тієї чи іншої вікової групи” [5, с. 28]. Незважаючи на омолодження злочинності неповнолітніх, майже 2/3 підлітків, викритих у вчиненні злочинів проти власності, були у віці 16–17 років. Таке співвідношення відзначено щодо практично усіх найпоширеніших видів корисливих злочинів [6, с. 216]. Поряд із цим підлітки старшої вікової групи виявляють певну активність і у вчиненні злочинів у сфері економічної діяльності, натомість особи у віці 14–15 років у такій злочинній діяльності практично не помічені. Найчастіше вони вчиняють крадіжки та вимагання, грабежі та розбої.

Важливою складовою кримінологічного аналізу особи неповнолітнього корисливого злочинця є виявлення його освітнього рівня. У кримінології звертають увагу на роль освіти як антикриміногенного чинника – що вищий її рівень, тим менше умов для формування антисуспільних поглядів і звичок. З цього, однак, не випливає, що між рівнем освіти і антисуспільною корисливою спрямованістю існує пряма залежність за принципом: що вищий рівень освіти неповнолітніх, то менша їх злочинна активність. Проте рівень освіти людини впливає на формування її життєвих установок, ціннісних орієнтацій, мотивів і мети діяльності, звичок, правил поведінки, способів реагування на конкретні життєві ситуації. Відставання у розумовому розвитку неповнолітнього

ускладнює його соціалізацію, перешкоджає формуванню і закріпленню соціально значущих потреб та інтересів, негативно впливає на поведінку [7, с. 193].

Під час досліджень ми виявили, що 6,2 % неповнолітніх у момент вчинення корисливого злочину мали середню професійну освіту, 48,6 % – повну середню та 18,4 % – базову середню освіту. Чимала частина таких осіб мала освіту менш ніж 9 класів. Неповнолітні корисливі злочинці здебільшого відрізнялися низькою успішністю, відсутністю зацікавленості в отриманні знань. Хорошу успішність в школі мали тільки близько 8 % опитаних неповнолітніх із-поміж засуджених за крадіжки, грабежі, розбої та інші корисливі злочини.

Важливу роль у генезі злочинної поведінки може відігравати місце проживання правопорушника. Це зумовлено тим, що оточення за місцем проживання найчастіше справляє вирішальний вплив на формування особи. У мікросередовищі за місцем проживання як частині соціального середовища формується моральний і духовний образ особи. Якщо мікросередовище антисуспільне, то під впливом негативних факторів, наявних у ньому, складаються антисуспільні погляди та звички особи. Дослідження цього аспекту показали, що 88,2 % неповнолітніх вчинили злочини проти власності в населених пунктах за місцем свого проживання.

Численні кримінологічні дослідження показали, що у більшості неповнолітніх, що вчинили злочини, є стійкі відхилення морального спрямування, що виражаються у відсутності позитивних установок. Найхарактерніші в цьому плані такі негативні риси їх особи, як егоїзм, озлобленість, надмірна грубість, розбещеність, жадібність, легковажне ставлення до життя, нерозвиненість почуття сорому.

Висновки. Отже, проведені дослідження соціальної сутності особи неповнолітніх, які вчиняють корисливі злочини, показує, що негативні якості у таких осіб доволі різноманітні й виражені різною мірою. Водночас надзвичайно важливе виокремлення типових ознак особи неповнолітніх корисливих злочинців, оскільки це сприятиме чіткішому розумінню мотивації злочинної поведінки цієї групи населення, а, відтак, і зробить ефективнішими заходи протидії вчиненню корисливих злочинів неповнолітніми.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кудрявцева В., Эминова В. М. Криминология. М.: Юристъ, 1999. 512 с. 2. Антонян Ю., Голубев В. Личность корыстного преступника. Томск: Издательство Томского университета, 1989. 106 с. 3. Криминология. Под ред. В. Бурлакова, В. Сальникова. СПб.: Санкт-Петербургский университет МВД России, 1999. 608 с. 4. Ильяшенко А. Социальная среда в генезисе преступного поведения. М.: ВНИИ МВД России, 2001. 94 с. 5. Гедеев Н. Грабители и бандиты. Преступный мир Москвы. М., 1924. 248 с. 6. Бандурка І. Діти, сім'я, злочинність неповнолітніх: взаємозалежність. Харків: Золота миля, 2014. 280 с. 7. Юзікова Н. Злочинність неповнолітніх: особливості, сучасні тенденції та заходи запобігання і протидії їй. Дніпро: Видавець Біла К. О., 2016. 510 с.

REFERENCES

1. *Kriminologiya* [Criminology]. Pod red. V. Kudryavtseva i V. Eminova. M.: Yurist, 1999. 512 p. 2. Antonyan Yu., Golubev V. *Lichnost' korystno prestupnika* [Personality of a self-serving criminal]. Tomsk: Izdatel'stvo Tomskogo universiteta, 1989. 106 p. 3. *Kriminologiya*. [Criminology] / pod red. V. Burlakova, V. Sal'nikova. SPb.: Sankt-Peterburgskiy universitet MVD Rossii, 1999. 608 s. 4. Il'yashenko A. *Sotsial'naya sreda v genezise prestupnogo povedeniya* [Social environment in the genesis of criminal behavior]. M.: VNI MVD Rossii, 2001. 94 s. 5. Gedeonov N. *Grabiteli i bandity* [Robbers and gangsters]. Prestupnyy mir Moskvyy. M., 1924. 248 s. 6. Bandurka I. *Dity, simya, zlochynnist nepovnoolitnih: vzaimozalezhnist* [Children, family, juvenile delinquency: interdependence]. Kharkiv: Zolota mylya, 2014. 280 p. 7. Yuzikova N. *Zlochynnist nepovnoolitnikh: osoblyvosti, suchasni tendentsii i zahody zapobihannia i protydii yii* [Juvenile delinquency: features, modern tendencies and measures of prevention and counteraction to it]. Dnipro: Vydavets Bila K. O., 2016. 510 p.

Дата надходження: 13.09.2019 р.